

Una presència essencial: *lesbianes*, representació, televisió i educació*

AINA PÉREZ FONTDEVILA
Universitat Autònoma de Barcelona

Entrar al regne del visible, el dicible i el culturalment intel·ligible, traduint Diana Fuss (1999: 19), és tan necessari com costós, tan vital com ple de peatges, sortosament movibles, però persistents. No és altra cosa, em sembla, el que s'està posant de manifest al llarg d'aquest volum: el doble llog de la visibilitat, que potser no ens crida tant a qüestionar-ne el valor com a replantejar-ne els termes; a replantejar, també, com provaré de fer a aquest article, els focus de crítica, els elements de revisió. Abans, però, voldria recordar de nou, seguint el fil de les meves companyes, el que comporta participar d'allò que Michel Foucault va anomenar un *règim de visibilitat*. En paraules de Diana Fuss, sortir de l'armari, «tanto puede contribuir a situarlo a uno/a adentro como a lanzarlo/la fuera del interior» (1999: 19). El cost de la visibilitat és sovint la homogeneïtzació, ja sigui mitjançant l'estereotípia, ja sigui a través d'una normalització o assimilació encarada a l'assoliment de la intel·ligibilitat cultural: ambdues conseqüències releguen a la invisibilitat, potser a una invisibilitat, per contrast, encara més fosca, a tot allò, a tot/a aquell/a, que no encaixa a l'estreta escena del mostrat, del mostrable. Però assumit aquest preu, el cost de la visibilitat és també l'acomodació als marges d'una escena que no modifica el seu interior per efecte de la nostra presència: l'acomodació a un inofensiu fora de l'interior. És per això que, seguint l'estela que assenyala Raquel Platero en aquest mateix volum, voldria fixar per aquest text un *horitzó desitjat*, subratllant no tant l'aconseguit com tot allò que constreny l'aconseguit, és a dir, posant èmfasi en allò que permet que, en aquest cas, l'escena televisiva catalana, malgrat la creixent presència de representacions lèsbiques, surti indemne d'aquesta proliferació. Sóc conscient, doncs, que el marc televisiu, des d'aquest plantejament, esdevindrà mirall de tantes altres esferes analitzables: d'allò que indefinidament anomenem *la societat*, de tots aquells espais i productes culturals que ens serveixen de *mostrari*, d'escena des de la qual ens fem i ens fan visibles a un públic que pretesament no és, no som *nosaltres*. De fet, un dels objectius d'aquest article no és altre que remarcar l'*efecte que fem*: com els espais suposadament neutrals ens marquen per desmarcar-se.

Als darrers anys han aparegut força personatges lèsbics a la televisió pública catalana: des de les pioneres Mariona i Inés, de *Nissaga de Poder* (1996-1998), o Raquel Palou i Isabel Rubió, de *Laberint d'ombres* (1998-2000), fins a les més recents Isabeleta (*El cor de la ciutat*, 2000-2009), Arlet i Dani, d'*Infidels* (2009-2011). De la mateixa manera, és relativament habitual la presència de la temàtica lèsbica a programes de tele-realitat, on si se'm permet, inclouré programes divulgadors i informatius, des d'*Els Matins* (2004-...), fins a *Sense Embus* (2008), *Entre línies* (1999-...), *Sexes* (2005-2006) o *Sexes en Guerra* (2009). D'aquesta manera, la televisió catalana s'ha fet ressò —sent-ne sovint pionera— de la incorporació de personatges lèsbics a la ficció televisiva que podem constatar també a l'àmbit espanyol i internacional (Camacho Platero, 2010), duent a terme al seu torn la tasca divulgativa i educativa que li correspon en tant que televisió pública. L'anàlisi d'a-

questa presència ens permet arribar a conclusions similars a les que Camacho Platero exposa al seu estudi sobre la televisió espanyola, és a dir, que al llarg del anys ens trobem amb una «normalización de la imagen de la lesbiana» (2010: 117), que l'ajusta «al concepto de mujer establecido por la cultura dominante»: «esto explica, por ejemplo, la práctica desaparición de la lesbiana *butch* a favor de la (atractiva) *femme*» (2010: 104). Malgrat això, i en consonància també amb el marc televisiu espanyol, els cossos que no performen la feminitat normativa no estan absents de la pantalla: si, com explica Camacho Platero, els programes de tele-realitat d'àmbit estatal exploten la *rara avis* de la lesbiana masculina en *shows* com ara *Gran Hermano* i diversos programes del cor, la televisió catalana, en la seva volguda imatge de televisió prudent i políticament correcta, dona espai a aquests cossos quan del que es tracta és de denunciar la discriminació, visibilitzar una realitat social en clau seriosa. Quan el que es busca és un efecte testimonial, es privilegia la *presentació* d'un cos que, des del punt de vista dels protocols de lectura normatius, *parla* per sí mateix. Voldria emfasitzar aquesta artificial però diria que operativa distinció entre *presentació* i *representació*: m'atreveixo a aventurar que només des del propi cos lèsbic, des del cos que es mostra a si mateix com a tal, des de la veritat palesa d'aquest cos, és possible contradir l'ordre d'una malentesa i ignorant correcció política segons la qual part de la tasca visibilitzadora de la televisió, en tant que *servei públic*, rau en la normalització, en una normalització entesa com a desmantellament d'estereotips o, més concretament, com el desmantellament d'aquell estereotip que representa la lesbiana com a *marimacho* i el gai, com a marieta. A risc de llegir massa, veig aquí una nova evidència del que posaré de manifest més endavant, del caràcter heterosexual del marc televisiu: si fem una representació de l'*altra*, més val atènyer-nos als protocols normatius, i deixar per a l'auto(re)presentació proposades més problemàtiques. No fos cas que ens hi enganxéssim els dits.

Val a dir també que la lesbiana *masculina* (i aquí sembla, per omissió, que hi té cabuda tota performance del gènere no ja *no normativa*, sinó que no faci *gala* de normativitat) constitueix un tabú sense parangó en la representació gai. És cert que la major part dels personatges gais que han aparegut a la ficció televisiva catalana (molt més nombrosos, per cert, que en el cas lèsbic), tendeixen a esborrar qualsevol *ploma*, però ¿seria possible imaginar per a les lesbianes una escenificació semblant a la que es duu a terme a *La Sagrada Família* (2010-2011), per exemple, amb l'Ivan i l'Eduard, que posen en joc amb cert èxit humorístic bona part dels trets estereotípics associats als gais (gests i expressions *efeminats*, icones musicals, diferència d'edat en el si de la parella, etc.)? *I per què no?*

Trobo, potser, una resposta a les *Recomanacions* del Fòrum d'entitats de persones usuàries de l'audiovisual, en relació a la *discriminació per motius d'orientació sexual i d'identitat de gènere*. Sota el títol de «Per una visibilització correcta», topo amb l'apartat «Superar estereotips»:

- Cal oferir una imatge plural i diversa dels gais: sovint s'ha promogut la imatge del gai com un home blanc, jove i atractiu, amb un poder adquisitiu elevat i resident a una gran ciutat, una imatge excloent que no té en compte que hi ha gais de totes les edats, classes socials i ètnies.
- Cal promoure una imatge plural i diversa de les lesbianes, ja que tot i que no hi ha un estereotip establert, es tendeix a imaginar una lesbiana o bé com una dona poc atractiva, d'aspecte masculí i grollera, o bé, per contra, una dona molt atractiva i agraciada. Cal contribuir, doncs, a trencar aquest binomi. (2010: 9)

Pluralitat i diversitat, però en termes ben diferents per a unes i altres. És que el *fantasma* de la inversió de gènere ja no planeja sobre la representació gai? És que resulta menys incòmode que en el cas de les lesbianes? Si més no, és evident l'estereotip que reprodueix aquesta recomanació per superar estereotips: mentre en el cas gai s'emfasitzen els relacionats amb el seu paper social, la correcció de les representacions femenines només troba mesura al cos, que s'ha d'alliberar tant de la seva subjecció als ideals normatius, voyeurístics i comercials, com de la seva insurrecció a la normativitat de gènere. El moment per a uns i altres dista de poder-se assimilar: amb menys tradició en la representació mediàtica i, en general, amb menys visibilitat social, a la televisió no és encara el moment de la paròdia; els estereotips de la lesbiana no són encara al ventall d'estereotips amb què fer humor, amb què riure's de tot i de tothom. M'espanta que ja (i encara) no se'n puguin riure, de *nosaltres*. Per això em sorprèn trobar a la televisió una espurna de la més estereotípica *cultura lesbica*: una noia explica, al programa *Sense embuts*, aquell vell acudit de la maleta. Dic, doncs, «a la televisió» i dic «que no se'n puguin riure, de nosaltres», perquè en això també, sortosament, hi ha un decalatge entre la producció *generalista* i l'*autoproducció*. Valgui un exemple proper a aquestes pàgines: quan un grup d'amigues juguen a trobar-se en un dels models de *La tortilleria*¹ s'està posant en evidència que almenys en contextos privilegiats és possible ja abaixar algunes armes, segurament per alçar-ne d'altres potser avui més corrosives. Estic segura que un símptoma de superació de l'auto-odi, de l'homofobia interioritzada, és precisament la celebració festiva dels estereotips i la seva dinamització lúdica. La superació, també, de la por a ser confoses per qui (no) som: de la transfòbia.

En aquest sentit voldria assenyalar un altre decalatge, aquest no sé si constatable o desitjat. Aquest emmirallament que implícitament assenyalava entre el contínuum feminitat-masculinitat i el contínuum ficció-realitat, suggereix diverses lectures que adquireixen densitat a la llum del replantejament de la transfòbia que proposa Gerard Coll-Planas (2010: 85-128). D'una banda, esborrar (perquè és un esborrament i no el trencament del binomi que proposava el text citat més amunt) la masculinitat femenina de la representació denota la imbricació entre les polítiques de representació i les polítiques oficialistes del moviment GL(TB) (i em deixo ara sigles deliberadament), que, com mostra Coll-Planas, sustenta la legitimitat i la visibilitat en una normalització que passa per la separació d'homosexualitat i inversió de gènere, afavorint una patologització de la darrera al servei de la despatologització de la primera. Com veurem més endavant, les polítiques de *normalització* que tradicionalment han imperat a les línies oficials del moviment GL(TB) semblen informar la representació televisiva en una espècie de *pacte entre senyors/es* que possibilita una representació pretesament a gust de tothom, on les regles del joc poden mantenir-se estables. D'aquesta manera, la representació, insisteixo, de la lesbiana esborra tota *confusió* entre orientació sexual i identitat de gènere, permetent així que el manteniment sense fissures de la correspondència sexe-gènere es converteixi en la moneda de canvi de la visibilitat homosexual. La transfòbia, doncs, s'estableix com l'espai on desplaçar una homofòbia obsoleta des del punt de vista de la correcció política i sortosament de bona part del *quorum* social. D'altra banda, l'(auto)*presentació* de la masculinitat permet el manteniment del pacte alhora que proporciona una via d'escapament a l'encara operativa associació entre orientació i inversió. Heus aquí la lesbiana *real*, heus aquí una ploma de la que no se'n pot fer mofa, perquè no és una ploma perfomada, escollida, divertida o molesta segons qui miri, però en qualsevol cas autoparòdica, orgullosa, com ho pot ser la *ploma gai*, sinó una ploma *malgrat* el subjecte, una evidència malgrat el dis-

curs sovint normalitzador que acompanya aquestes (re)presentacions serioses. Un s'engalana de feminitat, que és el regne de la mascarada, de l'artificiositat, i aquest és un gest d'agència; una no es pot despullar de masculinitat, que ja és en si el cos sense vestit (de vestit invisible, evidentment), sense ornaments. Sense agència, sense control, doncs, sobre què diu i què no diu el propi cos, lleigeixo aquí –a risc d'excedir-me novament– certa vulnerabilització de les dones lesbianes, que aquella prohibició de l'humor que abans asenyalava no fa més que ratificar.

Parlava de decalatge: em sembla que els articles de María Castrejón o de Marisela Montenegro, Joan Pujol i Nagore García, evidencien la força d'unes altres representacions altament corrosives amb els sistemes que sostenen les que estem analitzant aquí, lluny d'aquest discurs oficial per partida doble. De la mateixa manera, voldria pensar que moltes dones lesbianes (i arribats a aquest punt ja se'm fan estretes les etiquetes) que no són activistes, ni artistes, ni acadèmiques, juguen ja al *qui és qui* lluny de les constriccions de la transfòbia o de la set d'aquesta normalitat tan poc transformadora.

Si la ficció televisiva aposta per la incorporació dels personatges lèsbics a un context heterosexual, pretès reflex del context social, mitjançant per tant una visibilització que, en equiparar, invisibilitza; la tele-realitat en clau informativa o divulgativa possibilita aquella marca que desmarca l'espai en què apareix, de què parlàvem a l'inici. En ambdós casos, el marc televisiu, com dèiem també, en surt indemne: la seva presumpció d'heterosexualitat no queda mai en entredit. La presència homosexual es manté així entre la ficció i el testimoni, però no penetra mai a la posada en escena televisiva. Com amb la marca ètnica, se'n compleixen quotes de representació, però no modifica l'espai on s'insereix. Com la marca dialectal, la sexual és esborrada a favor d'un estàndard que evidentment no en té res, de no marcat. Valgui d'exemple tot allò que es diu transparent, tot/a aquell/a de qui en diríem conductor/a, transmissor/a o informador/a. És potser aquí, en els cosos que es volen buits de contingut, on situaria la utopia de ser-hi. Quan a un cos no normatiu des del punt de vista del gènere se li ha permès aquesta posició de pretesa transparència? No seria aquesta una de les *invisibilitats* més desitjables? Al capdavant de tants programes de TV3, hi trobem encara la parella heterosexual que ve a reafirmar la complementarietat dels gèneres i la normalitat de l'espai que condueix, de la societat que representa. El mateix mecanisme de la marca que desmarca el trobem a programes com *Sexes*, un espai de divulgació sobre sexualitat cada capítol del qual presenta una temàtica diferent: «Per a majors de 65 anys», «Tècniques sexuals», «Sexe oral»... «Entre homes» i «Entre dones». No seria desitjable aquí de nou restar invisibles, ésser veritablement incorporats/des? Un cop superada una invisibilitat que és sinònim d'absència, no seria desitjable assolir-ne una que significués omnipresència? Sí, d'alguna manera defenso aquí, com a l'anunci publicitari, el *dret a la indiferència*² (que a la llum del que he exposat fins ara, és clar que poc té a veure amb el concepte d'igualtat), un dret desitjable només en la seva consecució utòpica, és a dir, si aquesta indiferència fos el resultat d'una multiplicació i d'una desjerarquització de la diferència; si la visibilització aixequés el peatge de relligar sempre a algú a la invisibilitat.

Entre tots els documents que he revisat per a l'elaboració d'aquest article, només un reflexionava sobre el caràcter (in)visiblement marcat, és a dir, heteronormatiu, de l'espai social, i de retruc, televisiu; una reflexió que s'articulava a través del binomi públic/privat, que d'alguna manera travessa també les meves paraules. El personatge d'Arlet, de la sèrie *Infidels*, no és només lesbiana en la seva *vida privada*, sinó que a més a més és una agent activa en la producció i circulació de representacions, en el manteniment i la trans-

formació social, en un paper que, quant a agència, a capacitat d'acció, res té a envejar a l'equip de guionistes de qui és creació: l'Arlet, a més a més de lesbiana en la seva *vida privada*, és professora. El conflicte es presenta quan l'*opció privada* traspuja a l'*acció pública*, en presentar als seus alumnes, en una conversa informal, l'homosexualitat com un horitzó possible a les seves vides (Capítol 11). La reacció d'un dels pares, quan se n'assabenta, és la de remarcar la transgressió de la seva *transparència* quant a transmissora de coneixements i valors, de la seva *neutralitat* quant a model de referència: l'*opció privada* no ha de transformar-se en acció pública, a risc de ser titllada de proselitista. En remarcar l'excelsionalitat del comportament de l'Arlet, es posa en evidència el caràcter heteronormatiu de les institucions socials, representatives i transmissores només dels valors hegemònics, i si bé el desenvolupament del capítol permet diverses lectures,³ almenys s'hi planteja la possibilitat de transgredir aquest ordre.

Sense esgotar encara l'anàlisi d'aquest conflicte, el que he exposat fins ara em serveix per remarcar els punts de confluència entre l'espai televisiu i l'espai educatiu o, més exactament, entre les polítiques de representació i les polítiques educatives. Hi faré èmfasi més endavant, però l'estructura del programa *Sexes*, amb la seva presentació en compartiments ben diferenciats de les pràctiques (hetero)sexuals, presentades sense el prefix, que ocupen el gruix dels capítols, i les pràctiques homosexuals, no ens recorda al tractament de la sexualitat a l'escola? No em refereixo ja a la desexualització de la institució educativa que denuncia la pedagogia queer (Talbur i Steinberg, 2005), fonamentada en l'estricta separació, altre cop, d'allò públic i allò privat que ja fa tant de temps que va desmantellar el feminisme, i que resulta en una pràctica absència d'espais de representació, existència, visibilitat o reflexió entorn de tot allò que es consideri una *sexualitat marcada*; no cal anar *tan lluny*. Basti pensar en termes d'*educació sexual*; basti revisar, per exemple, el material que s'exposa al web *Sexe Joves*, de la Generalitat de Catalunya, on les úniques mencions a les sexualitats no hegemòniques es troben a l'apartat d'«Afectivitat i sexualitat». No hi podrien ser a la majoria d'apartats perquè es privilegia l'atenció a les conseqüències de les relacions heterosexuales («La contracepció», «La contracepció d'emergència», «L'embaràs», etc.), però tampoc hi estan presents a d'altres, com ara «La primera vegada» o «L'abús, l'assetjament i l'agressió sexual».⁴

Què possibilita aquesta contenció de (les representacions de) les sexualitats en compartiments estancs? Què permet que cadascú es mantingui al *seu lloc*, que la presència lesbiana, per exemple, no *contagii* d'alguna manera el marc televisiu on apareix; que una *política de quota*, ja sigui televisiva o educativa, no derivi en el que podríem anomenar una *política de proliferació*? Hauré de fer menció novament a aquell *pacte entre senyors/es* a què em referia abans en relació a l'esborrament de qualsevol trastocament de la correspondència *sex/gènere*, que feia d'aquest esborrament la contrapartida de la visibilitat. De nou, aquí, l'espai televisiu (i educatiu) reproduïx un discurs oficialista, sancionat per part de la tradició activista, que sembla altre cop reclamar legitimitat a través de la desactivació de qualsevol amenaça. Si alguna cosa tenen en comú *butchs* i *femmes*, personatges de ficció i de tele-realitat, és, amb poques excepcions, un discurs essencialista sobre la identitat, ple de *naixements*, de *descobriments* i de *conversions* que aboquen ja no a una nova vivència sinó a una nova i irreversible identitat. Si bé *Infidels*, per continuar amb el mateix exemple, es permet trencar en algun moment amb el vincle entre plaer sexual i orientació,⁵ les dues protagonistes *lesbianes* ho són a partir del moment en què s'enamoren, tot i no haver tingut cap relació lesbiana anterior. La psiquiatra (Lídia), la veu de la ciència a la sèrie, ho expressa amb termes moderats però esclaridors durant la conversa

que, a la ficció, segueix al descobriment de la relació lèsbica:

JOANA –No sé si hem sigut una bona influència per ella...

PAULA –Sí, i tant que sí, s'ha alliberat, home. [...] I si nosaltres hem influït en això, perfecte tu!

LÍDIA –Ui, no us feu il·lusions, no hem sigut nosaltres. Aquest embolic el portava a dins i tard o d'hora li havia de sortir. [...]

P. –A mi em sembla perfecte que hagi fet aquest pas.

J. –No, si jo no dic que no, eh... Però és que jo no m'imagino amb una dona.

CRUZ –Però llavors l'Arlet era lesbiana i no ho sabia... No, és *vichyssoise*!

J. –No em parlis de menjar que últimament no paro, sobretot xocolata, no sé què em passa.

C. –Tu el que necessites és...

J. –Sí, ja sé el que necessito, ja ho pots dir, ja... el que necessito és un home.

(Capítol 11)

Transcriu el diàleg sencer perquè em serveix de mirall de diverses coses comentades fins ara. Vull emfasitzar aquesta reafirmació de l'heterosexualitat del conjunt mitjançant la deriva final de la conversa; i evidentment, com deia, el redreçament que la veu acreditada, la de la Lídia, hi imprimeix. La seva intervenció minimitza la influència de l'entorn en la nova realitat de l'Arlet i, en remarcar l'existència prèvia d'un conflicte, modifica la càrrega lèxica del diàleg, que d'un alliberament inconcret, potser sexual però no identitari, passa a versar sobre el *ser*.

No obstant això, l'exemple més evident, d'entre els observats, de l'ús d'un discurs essencialista en relació a l'orientació sexual no té a veure amb les representacions lèsbiques, però em sembla tan flagrant que no em puc estar de comentar-lo. Em refereixo al capítol «L'origen de l'orientació sexual», de *Sexes en Guerra*,⁶ un programa que ja des de la seva presentació ens adverteix de la seva naturalesa: és «una sèrie documental de divulgació científica sobre els orígens biològics de la conducta que parteix d'allò que sabem sobre les diferències entre sexes» (text web). Davant de tanta franquesa, no és el discurs naturalitzador que articula el programa el que voldria remarcar, sinó les fissures d'aquest discurs que, en el seu muntatge, posa de manifest el capítol en qüestió. El seu objectiu, en principi, és el de *provar* l'origen biològic de l'orientació sexual, de *qualsevol* orientació sexual. Per això se'ns presenta Tatiana Sisquella, la conductora del programa, que ben aviat s'encarrega de deixar clara la seva heterosexualitat, i el convidat especial, el Mag Lari, qui, en tant que gai, està disposat a sotmetre's a diferents proves científiques que certifiquin la naturalesa biològica de la seva *diferència*. A partir d'aquí, el que em crida l'atenció és la sordesa i la ceguesa del programa, i de la presentadora, al propi desenvolupament del capítol i al que s'hi va posant en evidència, una sordesa i una ceguesa que farà que el mateix Mag Lari, d'aliat de la ciència i de la televisió, passi a ser una espècie de Robin Hood amb ganes de revenja. En primer lloc, malgrat la presentadora insisteixi, amb un sospitós èmfasi, en què l'objecte d'estudi no és l'homosexualitat sinó, en general, l'orientació sexual, qui es sotmetrà a tota classe de proves –escàners cerebrals, anàlisis genètiques, etc.– només serà, evidentment, el Mag Lari. En segon lloc, el discurs científic es declara discurs rector del capítol i, en general, del programa, però finalment no és aquest el que s'erigeix com a discurs articulador sinó les creences, prèvies, sobre homosexualitat i biologia que motiven el programa: ja des de l'inici, la

veu de la ciència, en aquest cas representada per la figura d'un psiquiatre, manifesta la improcedència de la vinculació entre homosexualitat i psiquiatria; els resultats de les proves a què es sotmet al protagonista no són mai concloents; i tot i així, es prossegueix amb el programa, s'incideix en indicis (*aquesta àrea del cervell, podria ser que...*) i a pesar de l'evidència científica, no s'afirma amb claredat que la conclusió de l'experiment desmenteix la hipòtesi que estructura el capítol. Em resulta curiosa aquesta insistència en repetir el discurs inicial malgrat les evidències: finalment el que es repeteix qualla més enllà del discurs amb què s'acompanyi, encara que sigui contradictori. Però el que em sembla més significatiu de tot plegat, en realitat, és el canvi que experimenta el protagonista, el progressiu desencontre entre els objectius del programa i les seves pròpies motivacions. A l'inici, el Mag Lari afirma que considera important desmentir prejudicis; aquesta és la seva motivació per participar al programa: «Jo ja sé que sóc gai i crec que ho sóc des de petit. El que passa és que molta gent es pensa que ens hi tornem. I vull que m'ajudeu a demostrar això». No obstant, les declaracions de l'entrevista final són una mica diferents. En boca de la seva parella, apareix per primera vegada la paraula *malaltia*, que planeja al llarg de tot el capítol no tant pel discurs biòlegista, en principi aplicat a tota *diferència sexual*, sinó pel fet que a l'hora de la veritat hagi estat només l'homosexualitat l'objecte d'anàlisi. Transcriu el diàleg final per palesar el canvi de camp lèxic al discurs del protagonista:

PARELLA –Jo potser mai m'he plantejat que sigui una *enfermetat*, una malaltia. Però hi ha gent que s'ho planteja. I és *guai* que es pugui demostrar que no ho és, que és *algo* quotidià.

MAG LARI –Penso que potser per la meua feina, perquè estic als escenaris, puc ser model per molts nens i nenes [...] Crec que si no ho diuen a l'escola i no ho diuen als pares, han de poder trobar la informació a algun lloc, de que ells tenen l'opció de ser les dues coses, de ser heterossexuals o de ser gais. I que si em prenen com a model i veuen que el Mag Lari és gai, doncs no serà tan dolent, no?

És qüestionable evidentment que el capítol hagi contribuït a la despatologització de l'homosexualitat, però més enllà d'això crida l'atenció aquesta deriva lingüística de l'àmbit del ser (*no ens hi tornem, ho som*) a l'àmbit de l'elecció, una elecció a més a més influïda per les representacions, els models, a l'abast dels subjectes. El Mag Lari sembla adonar-se de la poca eficàcia estratègica del seu discurs identitari inicial pel que fa a la superació de prejudicis i estereotips. L'escena final és tan gratuïta com eloqüent i per a mi condensa el gir contra si mateix que experimenta el capítol: el Mag exposa a la presentadora a un suposat truc que té més de sàdic que de màgic; lligada a una diana, d'ulls tapats, li fa creure que és blanc de ganivets. Es trastoquen així les posicions d'objecte i subjecte que han dominat el capítol, posant de manifest que, més enllà de la seva *veritat*, al discurs biòlegista tal i com s'ha materialitzat al programa li manca credibilitat perquè parteix de prejudicis, només busca al cos evidències d'allò que conceptualitza com a diferent, i, cosificant el subjecte, reproduïx la vella jerarquia del saber-poder enfront de l'objecte.

L'al·lusió a la infància que trobem al text citat suava, em serveix per introduir un darrer exemple del discurs essencialista que domina la televisió. Paral·lelament a la intervenció pública de l'Arlet al capítol d'*Infidels* comentat anteriorment, s'introdueix el tema de l'adopció homoparental: l'Arlet i la Dani preparen una adopció internacional, però

desisteixen davant l'esborrament de la relació que comporta la superació de l'entrevista d' idoneïtat. En aquest cas, on la funció educativa se situa més clarament a l'àmbit privat,⁷ la ficció televisiva sembla menys ambivalent: no es qüestiona mai la conveniència de l'adopció i es denuncia la impropedència d'aquell esborrament. És de notar que no es planteja en cap moment el que sembla argument preferit de debats i programes divulgatius sobre el tema. Aquell que recullen també les *Recomanacions* que citàvem anteriorment: «Cal mostrar que els fills i les filles de les famílies de lesbianes o gais són lesbianes o gais en la mateixa proporció que els de les famílies heterosexuales» (2010: 10). En canvi, constitueix la medul·la del documental divulgatiu *Homo Baby Boom* (2008), produït per l'Associació de Famílies Lesbianes i Gais i emès per TV3 (2010) i BTV (2011), on la tasca de sensibilització i visibilització es duu a terme mitjançant l'èmfasi en la normalitat d'aquestes famílies i l'estabilitat de les estadístiques d'homosexualitat entre els seus fills. La idoneïtat d'una família com a educadora de bons ciutadans té a veure doncs amb què la *condició personal* dels seus membres no hi té influència, argument que només es pot mantenir des d'una visió essencialista de la identitat —com que aquesta ve donada, no hi ha perill que proliferi— i que traspua homo/autofòbia. Una homo/autofòbia ben semblant a la que s'amaga darrera la necessitat, ja comentada en el cas del Mag Lari, de demostrar que l'orientació sexual té a veure amb l'ordre del ser i no de l'elecció: com justificar si no l'adherència a la pitjor de les opcions possibles? Enfront d'aquestes propostes, voldria si més no mencionar, a tall d'exemple, el documental de producció francesa (tot i que rodat als Estats Units), *Nous, enfants d'homos* (2004), emès en el marc de *La noche temática* de TV2 (el 2009, sota el títol de *Mis padres son gays*), on s'acara, amb el que ja no hauria de ser però encara és valentia, que la diferència genera diferència: hi intervenen filles lesbianes de mares lesbianes, s'hi mostren infants la major part dels models dels quals són homosexuals, es dona veu a famílies homoparentals que han escollit maneres diferents de viure i educar en el gènere. En definitiva, s'hi mostra un marc familiar/educatiu no heteronormatiu⁸ i se'n discuteixen sense complexes les conseqüències en la construcció identitària dels infants.

El que em sembla rellevant de tot plegat no és la circulació d'aquests discursos essencialistes als mitjans televisius, sinó l'absència de discursos identitàris alternatius. Precisament perquè la construcció de la identitat és un procés complex que, en tant que relacional, deixa els subjectes a mercè dels altres, em sembla tan preocupant l'exempció de responsabilitat social a què aboquen, al meu parer, els discursos essencialistes hegemònics, que resulten en una equiparació de la no discriminació a una representació de quotes. Topem de nou amb aquell *pacte entre senyor/es*. Ara, la moneda de canvi de la visibilitat homosexual és la seva presentació com quelcom que, en la seva qualitat de natural o innat, no amenaça la continuïtat de la heterosexualitat obligatòria, de manera que, aparentment, ningú en surt malparat: els uns, aconseguint la visibilitat que els correspon en tant que minoria;⁹ el marc heterosexista, fonamentat en una nítida separació entre homo i heterosexualitat, assegurant-se una pervivència inalterada malgrat s'hi incorporin representacions que aparentment el contradiuen. Podem estar tranquils, perquè, com assegura el Col·lectiu de Lesbianes, Gais, Transexuals i Bisexuals de Madrid a la unitat didàctica *25 cuestiones sobre orientación sexual*, parlar d'homosexualitat a l'escola (o representar-la a la televisió) no la fomenta (Comisión de Educación de COGAM, 1999: s/p).

Evidentment, tots els mecanismes exposats fins aquí intenten evitar el que Meri Torras i Jéssica Faciabén anuncien al seu article sobre la sèrie *The L Word*, és a dir, una

reformulació i problematització de la categoria *lesbiana* que tindria «consecuencias en la reformulación y trastocamiento de la categoría pura y monolítica de la heterosexualidad» (2011: 156). La qüestió és, doncs, que les representacions lèsbiques televisives, travessades pels discursos analitzats aquí, amb el seu respecte a la correspondència sexe-gènere i amb la seva concepció de la identitat com a pura i estable, característiques que són conseqüència de la seva naturalització, contribueixen a l'heteronormativitat del marc en què apareixen. Més enllà de les estratègies que utilitzem a les nostres narratives identitàries, val a dir que mai del tot pròpies; més enllà de les creences en què les fonamentem; més enllà de la opinió sobre la seva *veritat*; cal insistir en una revisió de com aquestes s'insereixen en les narratives socials, en la construcció d'una identitat col·lectiva, i de quines són les conseqüències d'aquesta inserció. Mentre les proposicions silenciades sota els discursos normalitzadors i essencialistes continuïn sent trans i homofòbiques, tindrem l'obligació d'assenyalar-ne la impertinència i la ineficàcia estratègica, que al meu parer es fa palesa sobre tot en la ubicació de les sexualitats no normatives a aquells inofensius marges de l'interior. La problematització de les categories, el reconeixement de la seva vinculació discursiva amb la inversió de gènere o les tesis sobre la identitat que emfasitzen la seva dimensió construïda i relacional, ens permeten, en canvi, reclamar una visibilitat que no es fonamenti precisament en la invisibilització de la trans/homofòbia interioritzada i que, lluny de conformar-se amb un reconeixement d'existència, reclami una presència transformadora. Només recordant que és a través de la nostra subjecció als discursos de poder que esdevenim subjectes, i que és precisament en l'àmbit de les representacions i les pràctiques de socialització (com ara les pràctiques educatives) on aquests discursos esdevenen operatius, podem reclamar que les institucions públiques (l'educativa, la mediàtica) es comprometin a representar-nos vertaderament, és a dir, no només a cedir-nos espais d'existència, sinó a contribuir a construir una societat desjerarquizada quant al gènere, on cap opció no es descarti d'avançada. Permeteu-me la utopia, perdoneu-me la ingenuïtat. Ja he advertit a l'inici de l'article que parlava només d'*horitzons desitjats*.

Notes

- * Aquest article té diversos deutes. En primer lloc, amb les meves companyes del projecte «In/visibilitats», especialment amb la seva (i meva) directora, Meri Torras, de qui reconeixereu més d'una reflexió i més d'una imatge. D'altra banda, amb Gerard Coll-Planas, autor, entre d'altres, del llibre *La voluntad y el deseo* (2010), la lectura del qual és plena de suggeriments que han estat motor de bona part de les reflexions que estructuren aquest article. Enllà d'això, és sobretot per a la Marta Alfonsea, que obliga a tantes reinvençions.
1. Em refereixo al blog que és objecte d'estudi a l'article de Jéssica Faciabén publicat a aquest mateix volum.
 2. Remeto aquí al curt publicitari *Pelo derecho a la indiferencia*, de l'Associació Internacional de Gais i Lesbianes d'Europa (2005), on, per sorpresa de l'espectador, les mirades de reprovació d'unes àvies davant d'uns nois que passegen agafats de la mà es dirigeixen a la seva indumentària (fa massa fred per anar amb màniga curta!) i no pas a les seves mostres d'afecte. <<http://www.youtube.com/watch?v=iXw87rsI4Tg&feature=related>>.
 3. La idoneïtat de l'Arlet com a educadora o la seva professionalitat no es posen mai en dubte al llarg de la sèrie, la qual cosa podria convidar a una lectura positiva de l'escena. No obstant, l'Arlet es caracteritza per la seva espontaneïtat, impulsivitat i sovint per la seva immaduresa, cosa que afavoreix una lectura ben diferent. Això, afegit al context informal en què es desenvolupa la conversa, improvisada entre passadissos, resta potencial als esdeveniments: presentada com una estratègia educativa conscient i re-

flexionada, hagués permès un desenvolupament del conflicte força més interessant des del nostre punt de vista.

4. Hi ha una excepció significativa: la imatge que il·lustra «El petting», definit com «sexe sense penetració», és evidentment el de dues noies besant-se. http://www.sexejoves.gencat.cat/ics_webjove/peeting-1.html.
5. L'Arlet gaudeix amb el Toni quan tenen relacions sexuals perquè es quedi embarassada d'un fill d'ella i la Dani, la seva parella.
6. Un exemple més de la presentació de l'heterosexualitat com a sexualitat no marcada, dit d'una manera, de la presentació en compartiments estancs d'hetero i homosexualitat en un programa que, *a priori*, versa sobre la sexualitat *en general*.
7. Força capítols després del mencionat, l'Arlet, com a educadora, intenta intervenir en el cas d'una nena musulmana que aviat portarà vel. La mare la visita a casa (on topa amb la Dani, fent-se evident que són parella), i li diu el següent: «Segurament vostè es pensa que és molt tolerant. Si ho és, accepti [a la meua filla] tal com és [...]. Si un dia té fills, els educa a la seva manera, però a la meua filla la deixa tranquil·la» (Capítol 31). Crec que a la llum d'aquesta intervenció, i tenint en compte que aquesta és l'*última paraula* sobre el tema, es reforça l'estabilitat del binomi públic/privat i, per tant, es desactiva en certa manera el potencial transgressor de les accions de l'Arlet al capítol analitzat.
8. Potser fins i tot en alguns casos, però això té l'efecte de posar en evidència l'heteronormativitat invisibilitzada del marc hegemònic.
9. L'equiparació de minoria numèrica i *minorització* política, social o discursiva amaga la *majorització* de valors, discursos i representacions masculins, blancs, occidentals, heterossexuals, benestants, etc., de manera que aquells que diuen representar el gruix de la societat són també els d'una minoria numèrica. Una raó més en contra de les quotes de representació.

Bibliografia

- CAMACHO PLATERO, Luzmila (2010), «De butchs a femmes: representació de personajcs lésbics en la televisió espanyola», *Letras Femeninas*, 36, 1: 103-121.
- COLL-PLANAS, Gerard (2010), *La voluntad y el deseo: la construcción social del género y la sexualidad. El caso de gays, lesbianas, trans*, Madrid, Egales.
- COMISIÓ DE EDUCACIÓ DE COGAM (1999), *25 cuestiones sobre orientación sexual. Unidad didáctica, Cogails* <http://www.cogails.org/doc.pdf/educacio.pdf/unidad_es.pdf>.
- FÒRUM D'ENTITATS DE PERSONES USUÀRIES DE L'AUDIOVISUAL (2010), *Les formes de discriminació per motius d'orientació sexual i d'identitat de gènere en els mitjans de comunicació audiovisual. Recomanacions*, s/l. [Document aprovat en la sessió plenària del Fòrum el 6 de juliol de 2010]
- FUSS, Diana (1999), «Dentro/fuera», Neus Carbonell i Meri Torras (eds.), *Feminismos literarios*, Madrid, Arco Libros: 113-124.
- Homo Baby Boom* (2008), Anna Boluda (dir.), Associació de Famílies Lesbianes i Gais (prod.), Espanya, <<http://www.homobabyboom.com/>>.
- Infidels* (2009-20011), Maria Almagro (dir.), Televisió de Catalunya, <<http://www.tv3.cat/infidels/videos>>.
- Nous, enfants d'homos* (2004), Stéphanie Kain i Franck Guérin (dirs.), França. [Emès amb el títol *Mis padres son gays*]
- Sexe Joves*, Generalitat de Catalunya, <http://www.sexejoves.gencat.cat/ics_webjove/AppPHP/index.php> 03/06/2011.
- Sexes* (2005-2006), Marta Alonso i David Picó (dirs.), Televisió de Catalunya, <<http://www.tv3.cat/programa/183407261/Sexes>>.
- Sexes en Guerra* (2009), Xavi Garcia i Flúvia Nicolàs (dirs.), Televisió de Catalunya, <<http://www.tv3.cat/sexesen guerra>>.

- TALBURT, Susan i Shirley R. STEINBERG (eds.) (2005), *Pensando queer. Sexualidad, cultura y educación*, Barcelona, Graó.
- TORRAS, Meri i Jéssica FACIABÉN (2011), «Torciendo la rectitud de la L: las escrituras autorreflexivas de *The L Word*», Helena González i Isabel Clúa (eds.), *Máxima audiencia. Cultura popular y género*, Barcelona, Icaria: 151-172.

